

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 71 (1986)
Heft: 27

Artikel: Il rumantsch grischun en la scolaziun
Autor: Cathomas, Bernard
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881682>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 17.11.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Il rumantsch grischun en la scolaziun

da Bernard Cathomas

1. In per tuts – e per mintgin il sieu

Il rumantsch grischun è ina realitad. Quatter onns suenter sia creaziun sa cumprova quest linguatg da standard gia en numerusas domenas che eran – fin al rumantsch grischun – tudestgas. «In rumantsch valaivel per tuts u nagin rumantsch» era savens la devisa u stgisa per administraziuns, interpresas ed organisaziuns da muntada surregionala, chantunala u naziunala che vulevan da princip applitgar il rumantsch, che resignavan dentant pervia da la diversitad idiomatica. In linguatg che vul esser preschent en administraziuns centralas – e betg sulettamain en la regiun – sto disponer dad in unic linguatg da scrittira per la comunicaziun surregionala. Il rumantsch grischun vegn tenor definiziun duvrà per *remplazzar il tudestg* en scrittiras destinadas al territori rumantsch. E quai ch'ins na po betg repeter avunda: il rumantsch grischun è in linguatg da scrittira, nagin sto emprender da *pledar* quel, nagin sto – mintgin sa dentant senza problem – emprender da *scriver* quel. Tuts duessan dentant savair leger e *chapir* el cun in pau bunaveglia e premura. Ils idioms mantegnan lur funcziun da fin ussa.

Ils pli gronds avantatgs dad in linguatg da standard èn:

- La Rumantschia po sa preschentar vers enora sco in'unitad cun ina tscherta forza e po esser ina da las quatter gruppas da linguatg svizras.
- Il rumantsch acquista novas domenas da diever.
- La terminologia nova per novas chaussas vegn gia da l'entschatta creada e derasada en rumantsch. Il pass dal rumantsch grischun al singul idiom è per regla ina bagatella che funcziunescha quasi automaticamain. (Ina traducziun dal tudestg en l'idiom è dentant magari difficila per mancanza da plets e pervia da la structura da linguatg differenta).

2. Directivas

Il rumantsch grischun è sco tal strusch pli dispitaivel. Er ils pli gronds skeptichers vesan la necessitad d'in tal linguatg da scrittira en il temp dad oz, ed ils avantatgs èn incontestabels. Ord nossa istorgia savain nus, quant dolurusa e custaivla ch'ina avischinaziun successiva dals idioms cun pitschnas midadas po esser. L'avischinaziun dals idioms è ina spezia da nivellaziun. In linguatg da standard dentant na tanghescha betg variantas persunalas, localas e regionalas creschidas. El fa mo in tetg sur l'entira chasa dals idioms e sveglia uschia pli pauc las emoziuns latentas en connex cun midadas dal «vierv matern ertà». Mintgin salva ses idiom, sia moda da pledar e ses plets. Il «linguatg da confecziun» (che va per tuts) rumantsch grischun sa constituescha d'elements ils pli frequents dals idioms e tegna quint da ponderaziuns filologicas ed istoricas cumprovadas.

La lavur filologica da concepziun e creaziun è terminada e cumprovada en ils princips generalis. Ussa vegn l'infrastructura anc amplifitgada cun vocabularis e grammaticas pli voluminus e cumplexsivs. *Crear* in linguatg da scrittira surregional è dentant mo ina part da la lavur. In segund pensum betg main difficil è *d'introducir e derasar* quest linguatg. Tge texts duain cumparair en rumantsch grischun? Nua na duai il rumantsch grischun avair nagin access? Quant lunsch po e duai la derasaziun vegnir planisada e dirigida? Cura e co duai il pievel prender posiziun?

La directiva da la Lia rumantscha è clera, flexibla, lascha spazi da decider e dat al rumantsch grischun la pussaivladad da crescher. A chaschun da la radunanza da delegads da la stad 1984 a Falera è vegnida acceptada la sequenta decisiun concernent l'adiever dal rumantsch grischun: «*Il rumantsch grischun sco linguatg da punt e standard vegn duvrà per texts da tut gener che sa drizzan a l'entir territori rumantsch e per tuts cas, nua che sulettamain ina varianta vegn en dumonda.*» Questa directiva è vegnida prolungada per 3 onns da la radunanza da la LR il zercladur 1986 a Veulden.

Da questa decisiun sa resulta l'intenziun da laschar crescher il rumantsch grischun successivamain, pass per pass ed en atgna dinamica. Votaziuns dal pievel en ina tala dumonda ed en questa fasa iniciala paran en mintga cas deplazzadas. Per l'ina è la creaziun dad in linguatg da standard ina lavur filologica tenor princips scientifics, e per l'autra resta «il product» rumantsch grischun ina offerta facultativa che lascha a mintgin la libertad da sa decider pro u contra. Votaziuns obligassan, sfurzas-

san ed impedissan uschia in svilup organic e successiv. Ina decisiun democratica succeda tuttina di per di entras ils lecturs ch'acceptan u refusan il rumantsch grischun. Cun mintga nov text en questa furma s'augmentan da raschun l'acceptanza e la prontadad da sa famigliarisar cun la nova offerta dad in linguatg da standard. Tegnair tras questa fasa inziala difficila e surtut l'indifferenza probabla suenter l'euforia da la creaziun, quai savess esser decisiv per l'avegnir dal nov linguatg da scrittira.

Dal reminent na dependa la creschientscha dal rumantsch grischun per gronda part betg da disposiziuns e decisiuns da la Lia rumantscha. Per regla decidan quels che vulan derasar in text en rumantsch en atgna responsablidad d'eleger il rumantsch grischun, simplamein per il motiv che sulettamain questa varianta sa mussa practicabla en tants e tants cas. La glista – betg cumpletta – da texts pli lungs en rumantsch grischun, aggiuntada a questa contribuziun, cuntegna era ils «responsabels» per questas publicaziuns, quai vul dir, quels che dattan las incumbensas da translaziun en rumantsch grischun. La Lia rumantscha metta a disposiziun il rumantsch grischun sco vehichel. Mintgin sa – nagin sto! – far diever da quel.

3. Instanzas da derasaziun per in linguatg da scrittira

Ins sa distinguer pliras vias per derasar in linguatg da standard en ina cuminanza: meds da massa, scrittiras uffizialas, cumonds uffizials, iniziativa privatas, la scola e.a.. Per il rumantsch grischun èn fin uss stadas decisivas: publicaziuns dad uffizis federals (surtut er da la PTT); scrittiras da tuttas sorts d'interpresas privatas, segiradas, bancas etc.; texts dad organisaziuns svizras e chantunalas destinads per l'entira Rumantschia; comunicaziuns ed inserats en las gasettas. L'istanza classica e la pli effizienta per introducir in linguatg da standard, uschia che mintgin po er far diever activ da quel (leger, scriver u schizunt pledar), è senza dubi la scola. Gist en connex cun la scola dentant sveglia il rumantsch grischun dentant emoziuns, temas e grondas resalvas. L'introducziun dal rumantsch grischun en scola fiss effectivamain in grond pass. En il svilup dal rumantsch fiss questa fasa dentant tuttavia in stgallim consequent e logic. Il linguatg instrui en scola reflectescha adina las dimensiuns dad ina cuminanza. In sguard en nossa istorgia demussa, co il linguatg da scola è sa sviluppà dal manai vel al lontan en tshertgels concentrics. Cur che las emprimas scolas publicas èn vegnidas avertas enturn la mesadad dal davos tshientaner, emprendevan noss scolar –

da raschun – da scriver il linguatg local e legevan las paucas transla-ziuns, surtut biblicas, dal 18avel e da l'entschatta dal 19avel tschientaner. Questa lectura sa distingueva considerablament da las variantas localas pledadas. En quest connex èsi da punctuar ch'ils idioms scrits tranter l'Engiadina e la Surselva sa distinguevan pli baud pli pauc l'in da l'auter che oz. A partir da la renaschientscha rumantscha a la fin dal davos tschientaner han ils scriva-cudeschs accentuà adina dapli quai che sparta e distingua ils idioms, enstagl da promover quai ch'unescha. La situaziun a l'entschatta da l'era da scola sa preschentava pia pli u main sco suonda: In *linguatg per la lectura* magari lontan da la varianta locala; in linguatg d'instrucziun e da plidar en tonalid locala. Cun la grammatica da Giachen Caspar Muoth e cun la renaschientscha rumantscha è ina norma da scriver per la Surselva sa sviluppada cun tschertas differenzas tranter la Surselva catolica e la Surselva reformada. En ils emprims decennis da quest tschientaner ha il sursilvan sviluppà successivament ina norma adina pli consistenta (cf. grammatica da sur G. Cahannes), la finala fixada en ils vocabularis da Vieli e pli tard da Vieli-Decurtins. Quels manuals han alura era influenzà las scolas sur ils cudeschs da Toni Halter/Luzi Cadruvi («Muossavia»), d'Adolf Hosang (p. ex. «Dall'ortografia romantscha», «Las 10 specias da plaids»), e.a..

4. Novas dimensiuns

Per in diever dal rumantsch limità sin la Surselva bastava sa chapescha ina norma sursilvana. En il decurs dals davos onns e decennis èn ils bassegns da comunicaziun rumantscha sur las regions dentant s'augmentads. Quest svilup comunicativ da la cuminanza pretenda insacura er in svilup en ils meds da comunicaziun da questa cuminanza. Questa nova situaziun ha pussibilità il rumantsch grischun e questa nova situaziun vegn – cura ch'il temp è madir – er a chattar l'infrastructura indispensabla per il diever da quest linguatg. La scola ha la finala il pensum da preparar per la vita. Sch'il rumantsch grischun daventa en il decurs dals onns u decennis anc dapli il linguatg scrit per tants e tants secturs da la vita, alura vegn la scola strusch a mitschar da s'occupar cun questa nova dimensiun e d'integrar quest aspect en sia purschida. Ina tala nova-ziun na sa lascha dentant betg cumandar u sfurzar. Ella sto crescer cun ed or dal temp. Sch'ins accepta e promova (per motivs pratics e perquai ch'autras soluziuns n'existan betg) da duvrar il rumantsch grischun en scrittiras e formulars publics etc., alura ston ins era plaun a plaun s'occu-

par cun la dumonda, cura e co ch'ils burgais e «consuments da texts» duain e pon emprender quest linguatg da scrittira. Quest svilup sto ir da sut ensi, el po mo vegnir sustegnì – sin giavisch – cun mesiras da sur-engiu.

Mias ipotesas èn las sequentas:

1. Il pievel vegn a giavischar il rumantsch grischun sco linguatg da scola, cur ch'el vesa che quest linguatg ha ses plaz indispensabel en la cuminanza. Quel mument na dovri nagin cumond, sulettamain l'abiltad dals manaders da prender las disposiziuns che s'imponan.
2. La preparaziun dals scolasts e da materias d'instrucziun per instruir il rumantsch grischun sco linguatg scrit sa lascha – cur ch'il temp è madir – prestar senza grondas difficultads.
3. Emprender sco linguatg scrit directamain il rumantsch grischun nun è pli difficil che d'emprender oz sursilvan, sutsilvan, surmiran, puter u vallader. Quests idioms restassan vinavant linguatgs da pledar e variantas scrittas per las regions.

5. Entschattas en la scolaziun

Crear in linguatg da scrittira e metter quel en ina stgaffa da vaider u en in archiv, quai na po betg esser l'intenziun dad ina instituziun sco la LR che vul augmentar la preschientscha dal linguatg en la vita quotidiana. Per quest motiv ha la LR sezza organisà u insinuà auters da far emprovas cun il rumantsch grischun en la scolaziun. Emprovas realisadas u discutadas:

5.1. Curs per Rumantschs che vulan emprender da scriver rg

Sch'ins sa gia scriver in idiom chaschuna il rumantsch grischun pitschna lavur d'emprender. Cun il PLEDARI e la GRAMMATICA FUNDAMENTALA avant maun, cun in curs da ca. 10 sairas, cun in pau exercizi e surtut cun la voluntad e la prontadad da far diever da quest linguatg da standard pon ins emprender il rumantsch grischun relativamain spert. Curs han gi lieu a Savognin, Mustér, Zuoz, Cuir, Berna, Turitg e. a. Anc datti paucs che drovan il rumantsch grischun per scriver. Pli impurtant èsi da savair leger el en las differentas scrittiras che cumparan. Per questa intenziun na dovri nagins gronds curs e nagins studis; sulettamain la buna-vegla ed in pau pazienza e mintgatant in pau toleranza. Quai è dentant gia bler!

5.2. Curs per personas na-rumantschas per emprender rg

Ils participants da tals curs sa decidan per il rg per emprender in rumantsch ch'els pon duvrar en l'entir territori, p. ex. sch'els han contacts en Surselva, en Surmir ed en Engiadina. Per tals curs ha Gieri Menzli elavurà in med d'instrucziun. A Savognin, Cuira, Turitg ed en auters lieus han tals curs da rumantsch grischun per Na-rumantschs gi lieu cun bun success. Las difficultads da quels ch'emprendan rumantsch grischun per pledar e duvrar alura quest rumantsch grischun en las diversas regiuns èn pli pitschnas che previs. Mintgin ch'emprenda in linguatg ester ha numnadain in accent. Sch'in ester emprenda rumantsch ha el in accent che segna el sco in che ha emprendi il linguatg. L'accent po en tscherts cas bunamain esser uschè grond sco la distanza tranter il sursilvan ed il rumantsch grischun. Quest linguatg po dentant esser ina fitg buna basa per far – sche quai daventa necessari e giavischaivel – il pass a l'idiom preferì. Quest pass duess betg dar grondas difficultads.

5.3. Curs en scolas medias per Na-Rumantschs che vuessan emprender rumantsch sco rom facultativ

En la scola da dunnas chantunala, en il seminari scolastic ed en autras scolas medias datti magari ina gruppa da scolars che vuessan emprender rumantsch. Sche tuts vuessan emprender il medem rumantsch, dessi ina classa. Savens vulan dentant da total ca. 8–10 interessads p. ex. 3 emprender sursilvan, 3 ladin, 2 surmiran ed 1 forsa anc sutsilvan. Questas gruppas pitschnas na dattan dentant betg classas. Per quest motiv resti savens tar la buna intenziun. In linguatg da scrittira pussibilitass da mantegnair la gruppa ensemen, da mussar a tuts il medem linguatg per scriver e latiers da laschar udir, co ch'ils idioms tunan, da promover la chapientscha passiva, per ch'il singul possa chapir quels, sch'el va en la regiun. El sez vegn franc chapì, sch'el dovra il rg. E sch'el resta en la regiun vegn el prest a far il pass a l'idiom.

5.4. Rumantsch sco rom d'elecziun obligatori per scolars da linguatg tudestg (1.–3. classa) en il seminari scolastic a Cuira

En il seminari scolastic a Cuira emprendan ils scolars da las partiziuns tudestgas da la 1.–3. classa talian sco rom obligatori. Insaquants dals scolars en las partiziuns tudestgas derivan da famiglias rumantschas u da vischnancas al cunfin da linguatg rumantsch – tudestg (p. ex. Glion,

Flem, Domat, Razén, Tumleastga, Lai, Val d'Alvra, Engiadin'auta). Na fissi betg stupent, sche quels savessan emprender da la 1.–3. classa dal seminari il rumantsch enstagl dal talian? In tal modus n'è fin uss betg stà pussaivel, surtut perquai ch'il rumantsch na po betg preschentar sco il talian in linguatg da scrittira che vala per tuts e perquai che las gruppas idiomaticas interessadas èn magari uschè pitschnas ch'ina instrucziun daventa per motivs d'urari, d'organisaziun e da finanzas nunpussaivla. Pretender che quels scolars emprendian il sursilvan u il vallader (ils 2 idioms fermes) è strusch raschunavel e realisabel, damai che quests idioms lian ils interessents vid territoris, nua ch'els han strusch schanzas d'esser activs sco scolasts. Sche gia, stuessan ils idioms pitschens dals territoris da cunfin vegnir en dumonda.

La conferenza dals scolasts dal seminari fiss d'accord da resguardar il rumantsch per ils scolars da las partiziuns tudestgas da la 1.–3. classa sco rom d'elecziun obligatori (elecziun tranter *talian e rumantsch*), sut la cundiziun ch'ina singula varianta rumantscha (p. ex. il rumantsch grischun) stess a disposiziun. Ins sa be sperar che las autoritads decisivas lubeschian questa emprova che pussibilitass interessants experiments cun ina grupp da scolars che na vegn en mintga cas betg en dumonda per l'estrucziun en ils territoris da tschep, che pudess dentant avair ina gronda funcziun en territoris al cunfin linguistic. Din las autoritads decisivas na ad in tal experiment, alura avain nus vinavant quai che nus avain adina gi: nagut. Uschè simpla è questa chausa. Il rumantsch en sias numerusas variantes idiomaticas n'è deplorablament betg ina alternativa praticabla en talas situaziuns, sco l'experiencescha mussa.

5.5. Cudeschs d'estrucziun per scolas medias e professiunalas en rumantsch grischun

Concret sa tracti per il mument da

– «*Istorgia da la litteratura rumantscha per scolas e pievel*»

da Gion Deplazes. Quest manual, planisà en plirs toms da ca. 100 paginas, cumpara cun ils texts originals mintgamai en ils singuls idioms ed ils texts da declaraziun e descripziun da las ovras en rumantsch grischun. Ina consultaziun ed ina discussiun cun ils scolasts da scola media ha purtà in resultat positiv per questa soluziun.

– «*Economia*»

d'Iso Tuor, tenor l'ediziun tudestga «*Wirtschaftskunde*». Questa ovra, destinada per las scolas professiunalas e mercantilas, vegn – essend il rumantsch anc betg fitg integrà en las scolas professiunalas – a cun-

tanscher relativamain paucs scolars. In'ediziun en ladin e sursilvan fiss gia per motivs da custs e dals paucs scolars in project strusch realisabel. Sche quest med – approvà dals scolasts pertutgads – ha buna accoglientscha en rumantsch grischun, alura è quest experiment da cuntinuar. Cudeschs per *civica*, per tschertas materias professionalias specificas dal rom e.a. daventassan alura pussaivels. Per l'instrucziun en ils idioms metta la Lia rumantscha a disposiziun cudeschs en sursilvan e ladin. Problems existan dentant en questa instrucziun per scolars surmirans e gronds problems era en classas rumantschas maschadadas ladin – sursilvan, p.ex. en la scola professionalia e mercantila a Cuira.

5.6. *Texts che tangheschan la scola/il scolar*

Scolaziun na succeda betg mo en scola. Il scolar allert – surtut quell! – po gia oz vegnir confrontà cun il rg en diversas situaziuns. La LR metta a disposiziun comics en rg; il «PLED RUMANTSCH 4» (l'ediziun cun plets novs da la LR) cumpara quest atun cun il chavazzin en rg (enstagl da tudestg sco fin uss) ed ils idioms en successiun; en il «Museum da la natura» a Cuira stattan las inscripziuns en rg sper tudestg e talian; il «Vocabulari administrativ giuridic» cumpara en rg cun resguard dals idioms; sin posta legia il scolar placats e scrittiras en rg, etc. Nus essan en ina *fasa da contact* ed en questa fasa drovi texts che lubeschan *contacts* cun quest nov linguatg. Sch'il maun public publitgescha adina pli blers texts en rumantsch grischun – per motivs da custs e da practicabilitad –, alura ston era activitads che pussibiliteschan da s'aprofundar en quest linguatg vegnir sustegnidas. Il disturbi che quest linguatg po chaschunar, p.ex. per l'instrucziun da linguatg en ils idioms, è probablamain fitg relativ. Pareglià cun auters disturbis che tangheschan oz ils scolars (television, reclamas sin via da scola, caneras, occurrenzas betg scolasticas da tuttas sorts e.a.) pari bunamain ridicul da discutir da disturbis chaschunads tras ina chaussa sco il rg. Dal reminent dovri en la fasa da contact franc ina tscherta toleranza per eventualas interferenzas tranter rg ed idiom, ed 1 u 2 eventuals sbagls dapli pervia dal rg na duessan betg chaschunar il naufragi da la scola!

5.7. *Texts litterars*

Ina dumonda betg anc sclerida è, quant lunsch che texts litterars en ediziun sinoptica cun l'idiom ed ina transformaziun en il linguatg da scrittira

savessan esser nizzaivels per la scolaziun en la domena dal linguatg da scrittira. Dapi entgin temp exista l'idea per ina ediziun da texts litterars da divers idioms, mess en rg.

6. Excurs: temas

Er sch'il rumantsch grischun è, en cumparegliaziun cun autras evoluziuns dals davos decennis ed onns – da las qualas el sa resulta la finala sco consequenza logica sin plaun linguistic – mo ina pitschna chaussa, astgan las temas evocadas d'ina tala midada betg vegnir sutvalitadas. Scolasts pon temair da stuair emprender da nov in tal linguatg; geniturs da betg pudair gidar lur uffants endretg a far ils pensums; poets e scripturs che lur ovras giaian en emblidanza; persunas creschidas che lur linguatg da scola na saja betg pli sufficient. Il linguatg è ina chaussa fitg privata e va a cor. Temas na san ins betg stgatschar cun bagatellisar, plitost cun las prender serius ed articular. La meglra medischina è l'infurraziun, la confidanza en la forza da la gruppa ed en las atgnas abilitads. Sche nos scolasts èn pronts d'acceptar tschertas difficultads en ina fasa da transiziun, da controllar la «furia formala» e da supportar ina u l'otra errur ortografica ed interferenzas nunevitablas, pudess il rumantsch grischun schizunt daventar in eveniment en la scola. E sch'il rg cuntanscha alura ina giada en las scolas rumantschas la medema posiziun sco il «Hochdeutsch» en las scolas da la Svizra tudestga, avessan nus pers pauc e gudagnà blier:

- Ils idioms restassan vinavant ils meds da comunicaziun (a bucca) centrals ed impurtants. Per l'adiever privat e regional pudessan quests idioms vegnir scrits vinavant (forse en furma libra sco ils dialects svizzers oz). (cf. Sieber, P., Sitta, H., *Mundard und Standardsprache als Problem der Schule*, Reihe Sprachlandschaft, Band 3, Aarau 1986).
- Linguatg scrit da norma – quel perda sco med activ adina dapli muntada per il singul che scriva per regla fitg pauc – fiss il rumantsch grischun. Enstagl dal linguatg da standard sursilvan dad oz – ch'è er gia in cumpromiss e sa differenziescha per part considerablamein dals idioms locals e subregional, p.ex. da Medel, da Tujetsch, da la Lumnezia e.a. – emprendess il scolar directamain il standard surregional. Quel valess per l'entir Grischun rumantsch, dess pia al scolar in radius d'acziun pli vast e la pussaivladad da leger senza difficultad tantas e tantas scrittiras che daventan er per el impurtantas en sia vita.

– La litteratura regionala restass vinavant en sia furma originala materia d'instrucziun. Dal reminent han era ils dialects svizzers lur tradiziuns sco linguatgs scrits e disponan per part da litteratura che sa lascha senz'auter mesurar cun la rumantscha.

7. Il futur

Il rumantsch grischun crescha, sche nus laschain crescer el. Dar prognosas per ses diever en scola è dentant fitg grev. Las scolas en ils territoris da tschep (Surselva, Surmeir ed Engiadina bassa) n'èn per franc anc ditg strusch tangadas da quest linguatg. Emprovas vegnan magari giavischadas u ponderadas en vischnancas al cunfin da linguatg che han per regla scolas fundamentalas tudestgas e che han in rumantsch che sa distingua fitg da quel da las regions da tschep (p.ex. differenza tranter sursilvan e dialect dal Plaun, tranter Surses e tschertas vischnancas en la Val d'Alvra). Uschè ditg che l'instrucziun rumantscha en quellas vischnancas resta rudimentara (1 fin 2 uras ad emna) sco fin ussa, vegn ins a sa concentrar sin l'instrucziun a bucca en ils dialects locals. Vegn quella instrucziun dentant schlargiada – quai fiss zunt necessari e giavischaivel – alura sa tschenta la dumonda dal rumantsch grischun en talas vischnancas. Per scolars da Razén u Domat na fiss il rumantsch grischun betg pli difficil ch'il sursilvan, il cuntrari forsa. Problems giuridics na duess ina tala decisiun betg chaschunar, la finala è gea la vischnanca cumpetenta da fixar il linguatg da scola.

Questa determinaziun giuridica duess era pacificar quels che han tema e dubis ch'insatgi pudess ina giada dictar da surengiu novaziuns inacceptablas per els. Cun dictats e cumonds na cuntansch'ins en la Rumantschia – tenor lungas experientschas – betg las massas. Quels che han da decider en dumondas da linguatg èn speranza adina conscients da quai.

Decisiuns en talas dumondas èn mo pussaivlas cun vast sustegn. Ina tscherta speranza e fidanza dastg'ins bain avoir en la veglia dals Rumantschs da survivor, en il senn dals muntagnards per realitads ed en lur abilitad da sa cumportar conform a necessitads. Avant ch'introducir il rumantsch grischun en scola stuessan dentant anc diversas lavurs vegnir prestadas: la preparaziun dals scolasts, l'elavuraziun sistematica da meds d'instrucziun, l'infurmaziun dad autoritads e geniturs etc. Er qua portan blers pass pitschens pli lunsch che paucs gronds. *Singuls experiments en scolas adattadas fissan dentant da promover e lubir gia uss per pussibilitar discussiuns a basa d'exempels concrets e per fundar de-*

cisiuns futuras. Per interessents bainvulents datti dentant gia oz numerusas bunas chaschuns da far in maletg real dal rumantsch grischun.

«Prevair» è quest onn il slogan sper las autostradas. «Prevair» vala er en connex cun il rumantsch grischun e la scola. La tema dal futur e ina nauscha cussegliaadra, er en dumondas linguisticas. Mintga linguatg sa mida en il decurs dal temp e crescha cun la cuminanza e ses basegns da communicaziun. Cun star sur ils pumers dal passà pon ins betg furmar in avegnir. – La scola sto strusch star a la front da svilups novs. Ella duess dentant esser novativa cun recepir ideas che segnan il temp e resortan da novs basegns da la societad.

Publicaziuns pli lungas en rumantsch grischun

(gliesta incumpletta, stan atun 1986; da retrair da la LR!)

Agid a sasez ed al camarat el cumbat, ed. Armada svizra, 1985

Aids, ed. Uffizi federal da la sanadad publica, Berna, 1986

Allocuziuns publicas da cuss. fed. Leon Schlumpf, 1984, 1985

101avla *Assemblea da delegads*, Federaziun svizra da pestga e piscicultura

Baselgia catolica dal chantun Grischun, circularas e texts da lescha, 1984ss.

Bibliografia retorumantscha 1552–1984, introducziuns, register da chavazzins en rg, LR, Cuira, 1986

Biologia, fepls d'instrucziun per la Scola da dunnas a Cuira

Brevier da la «VITA» davart l'emprim agid, ed. Vita, Turitg

CAGIENARD, F. / VINCENZ, V., *Grischetta si culm*, Desertina/LR, Mustér, Cuira, 1984

CATHOMAS, B., «Linguatg da scrittira unifitgà rg» en: *Calender surmiran*, 1984

Chalender d'utschels, ed. Staziun ornitologica svizra, 1984–86

Circus Nock – program, 1984/85

Correspondenza privata e da fatschenta, in agid pratic per Vossa corrispondenza cun introducziun e commentaris, LR, Cuira/Weka SA, 1985ss.

Cudesch da telefon, part rumantscha, PTT, 1983, 1984, 1985

Cudeschet da spargn d'energia, ed. Uffizi federal da l'energia, 1984

DARMS, G., *Vocabulari fundamental tudestg-rumantsch grischun A–D e II. Pledari tudestg-rumantsch grischun*, LR, Cuira, 1983

DARMS, G. et al., *Pledari rumantsch grischun-tudestg, tudestg-ru-*

mantsch grischun e Grammatica elementara dal rumantsch grischun, LR, Cuira, 1985
Decleraziun universalala dals dretgs umans, ed. ONU, Geneva, 1984
 DEPLAZES, G., *Istorgia da la litteratura per scola e pievel*, tom I, LR, Cuira, 1986
Deutsch-rumantsch grischun, pitschen glossari, ed. Banca chantunala grischuna, Cuira, 1984
Disposiziun en cas da mort, ed. VITA, Turitg/Cuira, 1983
Fegls da la cassa da cumpensaziun dal chantun grischun
 FRANSIOLI, M., *Il Son Gottard e ses ospizis*, ed. Societad d'istorgia da l'art svizzer, Berna, 1983
 FROEHLICH, M., *Il palaz federal a Berna*, ed. Societad d'istorgia d'art da la Svizra, Berna, 1985
Gasetta 1982/1983, ed. Banca chantunala grischuna
Gasetta 1983/1984, ed. Banca chantunala grischuna
Glista da las localitads, PTT, 1983
Glista dals numers postals, PTT, 1983
 GOSCINNY, R., / UDERZO, A., *Asterix ed ils Helvets*, Dargaud/LR, Paris, Cuira, 1984
Grammatica elementara dal rumantsch grischun, fonetica e morfologia, LR, Cuira, 1983
Grammatica elementara dal rumantsch grischun, LR, Cuira, 1984
Graubünden – Grigioni – Grischun, ed. Departament d'educaziun grischun, Cuira, 1984
Guid atras la Biblioteca chantunala grischuna, ed. Bibl. chantunala grischuna, Cuira, 1983
Guid 2000 onns Retoromania, LR, Cuira, 1985
 HIEBELER, T., *L'Engiadina*, ed. Silva, Turitg, 1985
Il chantun Grischun, ed. Uniun da Bancas svizras, Turitg, 1983
Il gaud en Svizra, ed. Dun svizzer da la Festa naziunala, 1983
Illustraturs svizzers da cudeschs da maletgs, ed. Schweizerisches Jugendbuch, Turitg, 1984
Info 50, ina segiranza da vita cun 50 onns – pertge betg?, ed. Vita, Turitg, 1984
Introducziun en il schurnalisse pratic, ed. Gasser SA, Cuira, 1985
Ir en pensiun, ed. Pro Senectute, 1984
 KOELZ, A., MUELLER, J.P., *Sboz per ina nova Constituziun federala*, Fischer, Münsingen-Berna, 1984
La mort dal gaud e l'impestaziun da l'aria, ed. Dep. federal da l'intern (DFI), Berna, 1984

La nova seria da marcas, ed. Pro Juventute, 1983
La protecziun civila en Svizra, ed. Uffizi federal per la protecziun civila, Berna, 1984/85.
La Svizra 2^{1/2} linguatgs, per part en rg, Desertina, Mustér, 1982
La Svizra. . . sin sias marcas postalas, ed. PTT, 1983
La vita en il refugi, ed. Uffizi fed. per la protecziun civila, Berna, 1984, 1985
La Vita l'onn 1982, ed. Vita, Turitg, 1983
Las Alps svizras han in fundament profund, ed. Program naziunal da retschertga 20: Structura geologica dal sutteren da la Svizra, Berna, 1986
L'entrada da la Svizra en l'Organisaziun da las naziuns unidas, ed. Cussegl federal, Berna, 1985
Lescha federala davart la chatscha e la protecziun dals mamifers edutschels selvadis, Berna, 1983
Lia grischuna per la protecziun da la patria, program e rapport da lavur, 1985
Linguatgs en Svizra, examens pedagogics per recruts, 1985
L'ura da tiradurs dad IWC per Cuira, 1985
Manual da la promoziun publica e privata da la cultura, ed. Cuminanza da lavur svizra da las fundaziuns culturalas e da l'Uffizi federal da la cultura, ed. Erpf. SA, Berna, 1983
Material persunal da protecziun ABC, ed. Armada svizra, 1983
 MENZLI, G., *Materialias d'instrucziun per emprender rumantsch grischun*, LR, Cuira, 1985, 1986 (2)
 MUOTH, S.A., *Meditaziun*, chanzun en rg, LR, Cuira, 1984
Model da comunicaziun – vischnancas en Svizra, ed. Prognos Europäisches Zentrum für angewandte Wirtschaftsordnung, 1986
 MURK, T., *La Rajeta*, libret per in'opera rumantscha
Nossa protecziun civila, ed. Uffizi federal da la protecziun civila, 1986
700 Onns da la Confederaziun
Plan da basa per la lavur d'educaziun e d'instrucziun en scolina, ed. Societad da mussadras svizra, 1984
Plantas dal gaud malsaunas, ed. Institut fed. per retschertgas forestalas (FRF), center svizzer per l'educaziun a l'ambient (CSEA), Uffizi federal da selvicultura (UFS), 1983
Pledari tudestg-rumantsch grischun I, LR, Cuira, 1982
Prenotaziun da vehichels per il provediment economic-naziunal, ed. Uffizi federal da las truppas da transport, Berna, 1986
Protecziun da la natira e da la patria, ed. Uffizi federal forestal, Berna, 1984

Protecziun da la patria, ed. Lia grischuna per la protecziun da la patria, prospect
Publicaziuns rumantschas, LR, Cuira, 1985
6 reglas per far bogn, ed. Societad svizra da salvament (SSS), 1983
Requisiziun da vehichels per la protecziun civila, ed. Uffizi fed. da transport, 1986
Rumantsch grischun – Il gieu da l'i, Il gieu da las aucas, ed. Gehring Verlag, 1984
 Rumantsch grischun, referats e materialias da lavur, LR, Cuira, 1983–86
 SCHMID, H., *Rumantsch grischun – Richtlinien für die Gestaltung einer gesamtbündnerromanischen Schriftsprache*, LR, Cuira, 1982
Schweizer Illustrierte: Dossier «Pronts per il museum?», 1982
Segirtad en il tegnair chasa, ed. Fischer, Münsingen-Berna, 1984
 SEPHTON, D., *Tick, Tack*, ed. Primrose Publishing, 1982
 Differents texts per la *Societad d'apiculturs*
Statuts dal chor viril Alpina, Cuera, 1985
Statuts dal chor mishedau romontsch Rezia, Cuera, 1985 en rg
Statuts da la Societad per promover la perscrutaziun da la cultura grischuna, Cuira, 1986
Survista statistica da la Svizra, ed. Uffizi federal da statistica, Berna, 1983–1986
Terra grischuna, pagina rumantscha (per part en rg), 1984ss.
 Texts pli curts per il *Fond naziunal, uffizis federals, instituziuns svizas, assicuranzas* e.a., 1982ss.
 TUOR, I., *l'Economia*, Kraltager SA, Altstätten, 1986
Urari uffizial, stad 1986, enviern 1987
Utschels en iert, ed. Staziun ornitologica svizra, Sempach, 1985
 . . . *Viagiar pacific*, ed. PTT, 1986
Vocabulari administrativ – giuridic (en cuntinuaziun), LR, Cuira, 1986
Votaziun federala dal 1. da december 1985, (viviseenziun), ed. Cussegl federal, Berna, 1985
Votaziun federala dals 16 da mars 1986 (ONU), ed. Chanzlia federala, Berna, 1986
Votaziun federala dals 28 da settember 1986 (Iniziativa da cultura; conclus da zutger), ed. Chanzlia federala, Berna, 1986